

Потрійне горе 43-го

Автор фото Василь Сосяк.

Наш час... При в'їзді в місто лежать три пса. Один серед дороги, два – обабіч. Автомобілі байдуже сновигають повз бездиханні тіла чотирилапих, а водії ще й кривляться від побаченого, приговорюючи, що це лишень собаки. В повітрі непомітно провелися паралелі... На землі лежать мерці, над ними стоять їх карателі, які без жалю й будь-яких емоцій кажуть: «Це лиш євреї... Це ж просто ляхи... То кляті бандерівці... Москалі... Фашисти...». І ціна людського життя - як собачого. Наче псів убивають, наче псів і ховають. І кожен за свою правду...

Жителі села Бутейки пам'ятають роки, коли буденність нагадувала уривки кінофільму. Пожежа, смерть, кулі над головою, люди в різних уніформах, які диктують власні правила. І хто свій, а хто чужий? І не знаєш, куди бігти, і в кого просити допомоги.

Найтрагічнішим для населеного пункту став 1943-ій. У селі сталося декілька трагедій. І причетними до них були не тільки німці, а й представники інших народів й угруповань.

Горе перше

Після Різдва 1943 року в Бутейках було весілля Івана й Марти, родички Катерини Колдун, яка й повідала цю історію. На їхнє свято завітав і старий польський пан, що керував у німецькому господарстві. Він чомусь не дуже хотів веселитися і спішив додому. Музики ж стояли поперед поляка й грали йому «Многая літа», за що він, за весільним обрядом, мав кинути грошей. Але не зробив цього і покинув свято. Музики ж дуже образилися на нього за таку зневагу.

Поляк ішов до свого маєтку і не знав, що там чекають непрохані гості. Були вони одягнені в нові білі кожухи. Дехто з селян признав у них корошанських мужиків, бо перед тим, як відвідати панську оселю, вони пройшлися селом, грабуючи місцевих жителів. Але дехто приписує цей злочин бандерівцям, інші – сокирникам. Олександр Фйодоров, партизанські загони якого на той момент дислокувалися на Поліссі, і який добре володів обстановкою в області, доповідав у штаб у Москву влітку 1943-го: «Із достовірних джерел відомо, що, крім загонів українських націоналістів – бандерівців і бульбівців, на Поліссі існують загони сокирників». Вони виникли влітку 1942 року в районах сіл Злазне та Степанської Гути й набули деякого поширення на півночі Рівненщини. Сокирники, як їх називало місцеве населення за те, що полюбили орудувати сокирами, на початку червня 1943-го вимордували в Згущі 45 поляків, деяким із яких відрубали голови й, насадивши на палі, виставили в центрі села. Саме їм більшість приписує вбивство польської родини в Бутейках. Можливо, до них і належали ті корошани. Господарі дому в той час зібралися в кімнаті. На руках у молодій панянки плакала дитина, один із бандитів схопив малюка за

ноги й ударив об стіл. Пан кинувся захищати свою сім'ю і за це його зарубали сокирою, потім – пані, їхню вагітну покоївку і її жениха. Забрали все цінне й покинули село.

Незабаром за вбитими приїхали німці. Тоді й прискакав додому молодий пан. Як побачив усю родину порубаною, то почав кричати й шаленіти, його не могли втримати. Не витримав він цього горя й збожеволів. Повезли молодика в Степань, після цього більше ніхто його не бачив.

Катерина Корнійвна добре пам'ятає той день. Вона ще малою була, бавилася з однолітками. А коли почула про горе, захотіла подивитися. Заглянули у вікно маєтку, де стіни червоніли від крові. Але за це вбивство панів німці чомусь нікого не покарали і не шукали винних. Мало хто знає, що польську сім'ю поховали біля великого ясена обабіч лікарні у Степані, де раніше стояв костел.

Ця трагедія, наче недобрий знак, сталася саме того дня, коли Марта й Іван побралися. Жили вони в любові та злагоді. А на Петрів день вирішили сходити за грибами на Ставищанські островки. Мешканці села боялися покидати його межі, бо лісами блукали поляки, які могли зробити все, що їм надумається. Марта вже була вагітна, але не залишила чоловіка й пішла з ним до лісу. Ще й грибів тоді вродило, хоч бери та косою скошуй. Там їх і настигли ляхи. Івана схопили, а Марті сказали йти геть, бо один із поляків мав зуб на Іванового батька. Та жінка не послухала мазурів (так називали їх українці) й почала випрошувати, аби його відпустили. Зрозумівши, що з нею багато клопоту, Марту, як і її чоловіка, застрелили. Поранили ще одного бутейківця, але він вижив. Ледь не постраждав і хлопець, що пас недалеко корови, але зміг утекти від куль.

Тіла загиблих забрали лише наступного дня, бо жителі Бутейок боялися підходити до того місця. Про трагедію мешканці села переповідають своїм дітям й онукам. А Ростислав Давидюк присвятив нещасним закоханим поему.

Горе друге

На Благовіщення у 1943 році над селом Бутейки повисли тяжкі хмари, провісники тих подій, що випали на долю маленького населеного пункту. Микола, якому тоді було лише 9 років, прокинувся і дуже здивувався побаченому в рідній хаті: у них гостювали озброєні незнайомці. Виглянув на двір, там ходив часовий. Згодом хлопцеві батько розповів, що то бійці Української повстанської армії. Вночі вони були на завданні в Степані: розігнали німецьку комендатуру, а потім прийшли в Бутейки на відпочинок.

У селі тоді мешкало десь із десятків польських сімей. Бутейківці жили з ними дружно, але політичні перипетії, що відбувалися на той час у світі, все ж таки впливали на стосунки між двома народами. Поляки не любили українців, наші ж селяни до них ставилися лояльніше. Але згодом неприязнь стала взаємною. Коли в Бутейки завітали повстанці, то польські дівчата не гаяли часу й пішли в Гуту, щоб донести про це. Там ляхи організували групу й рушили в село. За що вони хотіли відплатити упівцям, ніхто не віддав.

Коли почалася битва між поляками та воїнами УПА, Микола і його батьки були в хаті, тільки старший брат Ігнат разом із більшістю бутейківців утік із села. Тато Миколи, Гриць Назарович, переймався за майно та худобу, але в повітрі літали кулі, тому не було можливості все рятувати. Він сказав рідним, що можна перечекати бій у хаті, бо вона штукатурена з обох боків, тому кулі не проб'ють стіни. Тож вони лягли на підлогу та тільки й чули, як щось б'є в шибки. А серед повстанців почався переполох, бо не розуміли, хто їх атакує. Гадали, що німці, але тільки пізніше з'ясували, що поляки. Згодом битва переросла в рукопашний бій, і малий Микола не витримався й спостерігав за ним із вікна рідної оселі. Пощастило йому побачити й славнозвісного командира загону упівців – Дубового, який ходив між бійцями й щось говорив. Микола Григорович пам'ятає великого хреста на грудях воїна. Він не прислухався до його промови, увагу відволікли два полонених, яких посадили біля хати. Дитяча цікавість перемогла, і коли бій саме набрав обертів, хлопчечко виглянуло у вікно й побачило, що один із бійців добиває іншого. Гриць Назарович насварив, що висовує голову, коли кулі свистять, і стрімко потягнув хлопця за ногу.

Перший бій тривав недовго. Поляки відступили, але через певний час до них надійшла численна допомога. І просто з лісу почали наступ. Село обстрілювали з кулемета. Хати стояли близько одна від одної, а дахи ще й були солом'яні, тому почали горіти. Батько Миколи наказав йому тікати до річки. Сам же іще, коли стих перший бій, виніс із дому весь одяг і закопав у землю на городі.

Воїни УПА почали обстрілювати поляків у відповідь. Тож атаку ворогів вдалося відбити. За деякими даними, їх тоді полягло 138, з боку повстанців – 8. Рідне село Миколи стало справжнім згарищем: лишилося тільки декілька хатинок, переважно ті, що стояли поодаль від інших. Селом же блукали упівці. Дим виїдав їм очі, а вони лише мовчки витирали хустинками мокрі від сліз обличчя. Вночі, коли воїни УПА покинули Бутейки, поляки забирали тіла вбитих побратимів. Із корінних жителів ніхто не постраждав. Лише вбило коня, кулею відбило ріг корові. Того дня в одній бутейківській сім'ї народився син.

Ще люди пригадують, що через два дні після розгону фашистів у Степані, в село потрапив зовсім юний німецький солдат. Він плакав і щось говорив не по-нашому. Чоловікам стало жаль його, тож переодягли цього «хороброго» бійця в дівоче вбрання, зав'язали хустину й повезли в Антонівку, де було багато німців. Мужики мусили замаскувати хлопця, бо якби його побачили бандерівці в німецькій формі, то вбили б. Тож привезли юнака на станцію, де віддали німцям. Вони ж, як побачили того вояку в спідниці, то ледь зі сміху не луснули.

Полеглих у бою воїнів УПА похоронили в Бутейках. Їхні могили майже не доглянуті, до того ж, одне з захоронень розміщене неправильно. Скоріш за все через те, що ховали їх серед ночі і не знали, де захід сонця, а де схід.

Після того, як спалили Бутейки, всі поляки, які були в селі, повтікали. А місцеві жителі боялися подальшого розвитку подій, тому навіть спали одягненими, аби під час загрози можна було легко втекти. До 26 червня село охороняли вартові. А з 25-го на 26-е чоловіки з ближніх сіл, у тому числі й бутейківці, рушили військом разом із воїнами УПА проганяти поляків із України, заодно й відплатити за все спричинене горе. В одній лише Кам'янці тоді жило 15 тисяч ляхів. Вони мали власну армію, яка називалася «Ożel biały» (Білий орел). Це була організація польських націоналістів, яку звинувачували за фашистські погляди, адже визнавали вони лише своїх. Вороже ставилися до євреїв та українців.

Тож, коли оточили польські поселення, отримали наказ вбивати всіх мешканців, нищити все польське надбання. Їх же заздальгидь попередили, аби покинули Україну, виділили їм дорогу на Рафалівку, де німці видали декілька вагонів для вимушеної евакуації. Але ніхто з фашистів і советів не втручався в це з'ясування стосунків. І до обіду 26 червня всі польські двори зруйнували. Вбитих було мало, бо більшість поїхали геть. Худобу, яку не встигли забрати з собою, воїни УПА зігнали в одне місце. Дещо лишили собі, а все інше роздали людям.

Горе третє

Після цього стало вільніше. Люди вже покидали межі села, хоча в серці все одно залишилася пересторога: а раптом поляки повернуться... За літо відбудували хати й хліви хто як зміг, вирили землянки. А 11 листопада (за свідченням Миколи Кокори) в Бутейки завітав воїн УПА, був він без зброї та вигукував: «Тікайте, люди, бо в селі буде бій. Німці йдуть!». Повстанці перекрили фашистам дорогу обваленими деревами. Німці ж вислали вояків обстежити територію, а згодом у селі почалася стрілянина. Свідки казали, що фашисти потрапили в засідку загону УПА на чолі з Яремою, хоча це міг бути й загін Дубового. Вороги деякий час тримали оборону, а незабаром у повстанців закінчилися запаси зброї, тому вони припинили обстріл. Але зайти вирішили на всяк випадок спалити Бутейки, мешканці якого, як їм здалося, заодно з армією УПА.

Наступного дня Гриць Назарович пішов у село за хлібом, але там його схопили фашисти. Сім'я ж про це й не здогадувалася, після першої пожежі вони тимчасово жили в хатинці лісника. З вікна оселі малий Миколка й побачив, що в їхній бік прямують німці.

Мати наказала тікати. Хлопець подався до болота, де був покинутий хугір, сховався у хліві в куточку, накрившись соломною. Ніхто за жінкою й дитиною не погнався, бо фашисти остерігалися лісу. Хатину лісника теж не зачепили, тільки зірвали підлогу. Мама знайшла Миколу вже під вечір. Принесла з собою кусочок хліба. Микола Григорович пам'ятає, яким смачним він йому видався. Батька ж разом із усіма, хто лишився в селі, загнали в хлів і хотіли спалити. Врятувала їх німкеня, що була одружена з місцевим жителем. Вона пояснила, що в Бутейках немає повстанців, а зачинені в клуні – ні в чому не винні селяни. Фашисти їй повірили й відпустили бутейківців.

Але Миколиного тата забрали з собою, він їх супроводжував декілька тижнів аж до села Разничі, і там їх чимало полягло від рук бійців УПА. Гриць Назарович із декількома офіцерами вирвався на підводі з оточення і вони дібралися до Ковеля, де був німецький штаб. У цім місті отримав документи. Прикинувся поляком, адже добре знав мову. Німці ставилися до ляхів приязно, ще й вільно розмовляли польською. На щастя, дружина німецького коменданта була полячкою, тому його забрали, аби допомагав по господарству. Якось у них скінчилися дрова й Гриця Назаровича відправили за ними в ліс. Він же попросив собі в помічники односельця Василя Базелюка. Той польської не знав, тому Гриць сказав йому вдати з себе глухонімого. Сіли ці псевдополяки на підводи й рушили додому. Тож батько Миколи Григоровича врятував життя односельцю, ще й коней додому привів.

Таким, переповненим подіями, став для маленького села 1943-ій. Жоден населений пункт в окрузі не постраждав так, як Бутейки. Дві пожежі від рук різних ворогів. Несправедливі смерті та жадане спасіння... І важко уявити таку реальність.

Антоніна КОРЕНЬ.